

СИСТЕМА ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА ЯК КОМПЛЕКСНОЇ НАУКИ

М. ДАМІРЛІ

*доктор юридичних наук,
професор кафедри права Європейського Союзу
та порівняльного правознавства
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)*

Кожна наука сама по собі є системою; до неї слід підходити як до самостійно існуючої побудови, архітектонічно розглядати її не як побудову чи частину іншої будови, а як цілісність для себе, хоча згодом можна здійснювати перехід з однієї системи до іншої.

I. Кант

Храм науки — будова багатоскладова.

А. Ейнштейн

ЗМІСТ

1. Існуючі підходи до визначення системи порівняльного правознавства та їх критична оцінка
2. Система порівняльного правознавства: основи авторського підходу
3. Дисциплінарна структура порівняльного правознавства. Порівняльне правознавство як зріз у всій архітектоніці правознавства

Будь-яка наука, що досягла певного ступеня зрілості внаслідок освоєння свого предмета, який набув властивостей системності, диференційована і складається з низки галузей знань, окремих наукових дисциплін або наукових напрямів. Таким є стан справ і в сучасному порівняльному правознавстві. Тим часом деякі обставини стали перешкодою на шляху продуктивних досліджень цієї проблематики. Особливо негативно позначилися безперервні дискусії щодо статусу порівняльного правознавства, його предметна невизначеність, заперечення спадкоємності у розвитку, втрата зв'язку з попередніми етапами розвитку і недооцінка, неврахування багатого досвіду, накопиченого в історії цієї науки. Разом з тим, нині акумульовано величезний масив порівняльно-правового знання, що потребує систематизації, й це актуалізує пошуки в даному напрямі.

© М. Дамірлі, 2013

1. Існуючі підходи до визначення системи порівняльного правознавства та їх критична оцінка

Перші спроби розробити питання щодо системи порівняльного правознавства були зроблені на початку ХХ ст., незабаром після I Міжнародного конгресу порівняльного права. До нього зверталися багато вчених того часу. Для цього періоду характерним було виділення **тричленної структури** порівняльного правознавства.

Зокрема, Е. Ламбер у системі порівняльного права виділив «описове порівняльне право» (*descriptive comparative law*), «порівняльну історію права» (*comparative history of law*) і «порівняльне законодавство» (*comparative legislation*) або «власне порівняльну юриспруденцію» (*comparative jurisprudence proper*). За визначенням вченого, перша з цих гілок «є інвентаризацією систем минулого і сьогодення в цілому, а також окремих правил, які ці системи встановлюють для декількох категорій правових відносин». Друга з них «тісно пов'язана з етнологічною юриспруденцією, фольклором, юридичною соціологією і філософією права. Вона прагне виявити шляхом створення універсальної історії права ритми або природні закони послідовності соціальних явищ, які спрямовують еволюцію правових інститутів». Третя гілка «здійснює спробу визначити загальну лінію, згідно з якою чинні національні правові норми призначаються до самовпровадження як результат розвитку вивчення права як суспільної науки і пробудження міжнародно-правової свідомості» [1, с. 3].

Своєрідністю відрізняється варіант тричленного структурування порівняльного правознавства Дж. Вігмора, який в рамках порівняльного права розрізняв порівняльну номоскопію («*comparative nomoscopy*»), порівняльну номотетику (*comparative nomothetics*) і порівняльну номогенетику (*comparative nomogenetics*). Згідно з автором, перша з них займається описом правових систем, друга — аналізом цих систем по суті, а третя — вивченням розвитку правових ідей і систем світу [1, с. 4].

Ще один варіант тричленного структурування порівняльного правознавства було представлено Е. Рабелем, який поряд з такими традиційними сферами, як «систематично-догматичне порівняльне правознавство» й «історичне порівняльне правознавство», виділяв ще «загальну частину», «яка, — за словами автора, — сягає корінням у філософію права і має з нею... непевну межу». Е. Рабель загальній частині приписує «те, що у філософії права завжди є юридичним» [2, с. 13–14].

Для подальшого етапу розвитку порівняльного правознавства характерним було визнання дихотомії досліджуваної цієї наукою сфери, інакше кажучи, виділення його **дихотомічної структури**.

Так, наприклад, Г. Гаттерідж виділив «описове порівняльне право» (*descriptive comparative law*) і «порівняльне законодавство» або, як він пропонував, «прикладне порівняльне право» (*applied comparative law*). Метою першого є отримання інформації про зарубіжне право, обмежуючись при цьому простим формально-юридичним зіставленням законів двох або більше країн. На відміну від описового порівняльного права, яке не спрямоване на вирішення якоїсь теоретичної чи практичної проблеми, прикладне порівняльне право, засноване на ретельному порівняльному аналізі зарубіжних законів, має більш складну мету, при цьому «найважливішим його аспектом є побудова синтезу,

заснованого на результатах аналітичного процесу і призначеного пояснити якусь проблему абстрактного або утилітарного характеру» [3, с. 9]. Тим самим воно сприяє розробці теоретико-правових узагальнень.

К. Цвайгерт і Х. Кьотц виділяють «вертикальне порівняльне право» і «горизонтальне порівняльне право». Вважаючи неповним положення про те, що «порівняльне право вивчає правові системи, які співіснують у просторі, а історія права — у часі», вони відзначають, що «широке тлумачення поняття «порівняльне право» включає в себе і порівняльну історію права», і тому відтворення історії права в порівняльному плані кваліфікують як «вертикальне порівняльне право», а порівняння сучасних правових систем — як «горизонтальне порівняльне право» [4, с. 18–19].

На дихотомічному характері внутрішньої структури порівняльного правознавства особливо наполягав П. Мартиненко. На його думку, до нього входять: 1) «Правові системи сучасності» або «Глобальні системи права» («Загальне порівняльне право») як «загальна базова дисципліна, що систематизує результати порівняльно-типологічного узагальнення порівняльного права на основі конструювання моделей-типів правових систем сучасності»; 2) «порівняльно-правові галузеві науки або наукові напрями, які спираються на «Правові системи сучасності» як на свою методологічну основу і узагальнюють порівняльно-типологічні дослідження на рівні окремих галузей права» [5, с. 116].

Згідно з М. Марченко, не існує єдиної науки та навчальної дисципліни під назвою «порівняльне правознавство». На думку вченого, є загальна теорія порівняльного правознавства, іменована просто порівняльним правознавством, яка охоплює всю реально існуючу в різних країнах правову дійсність, і галузеві порівняльно-правові дисципліни [6, с. 35].

По суті дихотомічним є також підхід, широко розповсюджений в пострадянській юридичній науці й заснований на виділенні загальної та особливої частин порівняльного правознавства. При цьому вчені по-різному визначають зміст згаданих частин. Так, на думку Ю. Тихомирова, загальна частина може бути присвячена поняттю «порівняльне правознавство», його предмету та методології, цілям, суб'єктам та об'єктам, критеріям зіставлення та оцінки, способам сприйняття елементів зарубіжних правових систем у національному законодавстві, а особлива частина дасть змогу розкрити особливість застосування методології порівняльного правознавства у двох аспектах: структурний аспект передбачає його застосування щодо правових сімей, нормативних масивів, правових систем та їх складових частин; галузевий аспект дає можливість використання і виявлення потенціалу порівняльного правознавства в різних галузях юридичної науки і законодавства [7, с. 31].

Згідно з К. Осаке, загальна частина порівняльного правознавства охоплює наступні питання: історія розвитку науки порівняльного правознавства; природа порівняльного правознавства та проблеми класифікації правових систем; історія розвитку основних правових систем сучасності; порівняння інфраструктури національних правових систем сучасності; порівняльний правовий стиль; порівняння підходів правових систем до концепції правової держави; порівняльна правова культура; злиття національного права та права міжнародних організацій; механізм уніфікації та гармонізації національних правових систем. Особлива частина, на думку вченого, займається порівнянням окремих галузей права. Тут він виділяє три блоки дисциплін: приватне право (порів-

няльне цивільне право, порівняльне сімейне право та ін.); публічне право (порівняльне конституційне право, порівняльне кримінальне право та ін.); процесуальне право (порівняльний цивільний процес, порівняльний кримінальний процес та ін.) [8, с. 50].

Більш детальний поділ зустрічаємо у Ж. Сталева, який, поряд з виділенням порівняльної історії права та порівняльної правової політики, не виключав можливості існування порівняльного правознавства, порівняльної правової психології та порівняльної соціології права, адже «сучасне чинне право будь-якої держави виступає перед нами в його нормативному, психічному та соціальному бутті» [9, с. 19].

Осібним у цьому ряді є підхід О. Лисенко, заснований також на тричленному структуруванні. На думку вченого, порівняльне правознавство включає три основні складові: наукознавчу, методологічну і прикладну. При цьому наукознавча частина охоплює проблематику порівняльного правознавства, яка стосується його поняття, історії становлення та розвитку, предмета, структури, завдань і функцій, а також місця в системі юридичних наук; методологічна частина — вчення про методологію порівняльно-правового аналізу, його рівні, прийоми і правила, співвідношення з іншими методами, які використовуються порівняльним правознавством, і про розробку методики здійснення порівняльно-правових досліджень щодо окремих об'єктів; а прикладна частина дає змогу розкрити особливості застосування методології порівняльно-правового аналізу на макро- та мікрорівні [10, с. 15].

Критичний аналіз усіх представлених тут варіантів формалізації системи порівняльно-правової науки показує, що: по-перше, більшість учених порівняльне правознавство розглядають як єдину наукову дисципліну, тоді як воно є комплексною наукою, що складається з окремих наукових дисциплін і наукових напрямів; по-друге, не завжди чітко розмежовуються поняття системи науки порівняльного правознавства та системи відповідної навчальної дисципліни (особливо при членуванні цієї науки на загальну і особливу частини); по-третє, формалізація системи порівняльно-правової науки здійснюється без визначення підстав (критеріїв) виділення її складових частин.

При всіх перевагах наведених варіантів тричленного структурування порівняльного правознавства (перш за все, прагнення охопити всі сфери порівняльно-правового знання), для них характерне невиділення галузевих складових порівняльно-правового знання і нечіткість розмежувальних ліній між деякими з виділених областей порівняльно-правової науки. Зокрема, чи можна досліджувати об'єкт по суті, а не описувати результати цього дослідження, як це пропонували Е. Ламбер і Дж. Вігмор?!

Що стосується недоліків дихотомічного структурування порівняльного правознавства, то слід зазначити, що, по-перше, умовність його дроблення на «вертикальне» і «горизонтальне» очевидна, адже в порівняльно-правовому пізнанні горизонтальність завжди присутня, інакше про порівняльне правознавство мови не може бути; по-друге, незважаючи на те, що воно спочатку виникло саме в його історичному вимірі, у варіантах його дихотомічного структурування П. Мартиненко, М. Марченко та багато інших, хто виділяє загальну і особливу частини, цей важливий компонент виключає з його складу.

Щодо підходу О. Лисенко, заснованого, на мою думку, на змісті знань, слід відзначити, що наукознавча і методологічна складові присутні в будь-якій

науці, тобто не є характерними лише для порівняльного правознавства. Що стосується прикладної частини, то її основне завдання визначається автором не зовсім вдало, адже «розкрити особливості застосування методології порівняльно-правового аналізу на різних його рівнях» є завданням самої методології цієї науки, тобто входить до методологічної складової. Отже, в цій схемі не знайшлося місця для власне порівняльно-правових (предметних) знань, що є основним недоліком даного підходу.

2. Система порівняльного правознавства: основи авторського підходу

Система — це сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою елементів. При цьому вона як ціле внаслідок взаємозв'язку і взаємодії її складових елементів має нові інтегративні (емерджентні) властивості, які відсутні у окремих елементів.

Система об'єктивується в її структурі. Структура системи — це стійкий взаємозв'язок і взаємодія її елементів. Тим самим структура представляє організацію системи, її внутрішню форму. Оскільки взаємозв'язок і взаємодія не можуть відбуватися ізольовано від елементів, остільки часто ці останні охоплюються поняттям «структура». Звідси й синонімічне вживання понять «система» і «структура». У такому ключі їх будемо використовувати і в рамках цієї роботи. Але слід враховувати, що поняття «структура» в теорії систем було введене для позначення (отже, і для вивчення) відносин взаємозв'язку і взаємодії між елементами системи, тому в більш строгому сенсі дане поняття вживається для аналізу цих відносин, відокремлено від елементів системи.

Порівняльно-правове пізнання, як і будь-яке наукове пізнання, — це цілісна система, що розвивається, має достатню складну структуру, характеризується єдністю стійких взаємозв'язків між компонентами даної системи. Оскільки будь-яке пізнання передбачає кілька «зрізів», остільки структура порівняльно-правового пізнання може бути представлена в різних її зрізах, в ієрархії пізнавальних рівнів.

При формалізації системи будь-якої науки, на мою думку, слід виходити перш за все з характеристики самої цієї науки, а потім — з критеріїв систематизації науки. Серед таких характеристик науки як такої тут можуть бути виділені принаймні наступні три: 1) як науково-пізнавальний процес, специфічна діяльність, спрямована на отримання нового знання; 2) як результат цього процесу — наукові знання; 3) як система цих знань. У першому випадку структура науки розглядається як структура наукового дослідження, у другому — як структура наукового знання як такого (когнітивна структура), а в третьому — як структура системних знань (дисциплінарна структура).

Відповідно, структуру порівняльного правознавства може бути розглянуто принаймні в таких аспектах: 1) як структура науково-пізнавального процесу (*структура порівняльно-правового дослідження*); 2) як структура порівняльно-правового знання (*когнітивна структура порівняльно-правового знання*); 3) як структура системних знань (*дисциплінарна структура порівняльного правознавства*).

Щодо першого аспекту структури порівняльного правознавства зазначу, що оскільки в даному випадку мова йде про структуру порівняльно-правового

дослідження в конкретних порівняльно-правових дисциплінах, тобто про послідовні етапи, стадії порівняльно-правового пізнавального процесу, пізнавальну діяльність компаративіста, яка за своєю природою є проблемою (причому однією з актуальних на сьогоднішній день) методології порівняльно-правового пізнання, розгляд її як такої не входить до завдання цієї роботи, тому спеціально на ній не будемо зупинятися.

Що стосується другого аспекту структури порівняльно-правової науки, то слід виходити з того, що вона є різновидом наукового пізнання і знання взагалі, а в структурі останнього виділяються різні «зрізи» і відповідно різні структурні одиниці залежно від того, який критерій класифікації ми закладемо в основу виділення різних структурних підрозділів у рамках наукового пізнання в цілому. Так, в одному зрізі структури наукового пізнання виділяються такі компоненти, як об'єкт, предмет, суб'єкт, метод, специфічна мова науки. В основі цього зрізу лежить взаємодія об'єкта і суб'єкта, інакше кажучи, об'єктно-суб'єктні відносини [11, с. 30–32].

Відповідно до іншої класифікації, структуру наукового пізнання може бути представлено у вигляді сукупності таких компонентів, як факти, проблеми, теорія, метод [12, с. 116]. Деякі з цих компонентів входять до структури наукового пізнання як рух науково-пізнавального процесу, і в даному випадку ця структура представляється у вигляді такого гносеологічного ланцюжка: питання – проблема – гіпотеза – теорія – концепція [13, с. 110].

Існує й ширше бачення когнітивної структури наукового знання, згідно з яким сюди входять найрізноманітніші складові: закони, принципи, поняття, постулати, гіпотези, правила, методи, факти, моделі та ін. [14, с. 35–36].

У структурі наукового пізнання за критерієм підстави науки, завдяки якій всі різноманітні знання організуються в цілісність, визначається стратегія наукового пошуку і забезпечується багато в чому включення результатів наукових пошуків у культуру відповідної історичної епохи, розрізняються три такі головні структурні одиниці (точніше – блоки): 1) спеціальна наукова картина світу (дисциплінарна онтологія), яка надає узагальнений образ предмета в його головних системно-структурних характеристиках; 2) ідеали і норми дослідження, які визначають узагальнену схему методу наукового пізнання; 3) філософські підстави науки, які обґрунтовують прийнятну картину світу. Кожен з цих блоків, у свою чергу, має досить складну внутрішню структуру [15, с. 7–11; 16, с. 188, 706].

Цікавий підхід до аналізу структури наукового пізнання В. В. Кіма, який пропонує виділити в ній три типи елементів: *субстратні* – об'єкти, суб'єкти і засоби пізнання; *релятивні* – умови і чинники, які визначають науково-пізнавальну ситуацію; *дипольні* – результати пізнавальної діяльності, що мають матеріально-ідеальний характер. Відповідно, автор у системі наукового пізнання виділяє три підсистеми, три основні рівні: суб'єктивізації, об'єктивізації і реалізації [17, с. 85–86].

Відповідно до найбільш поширеного в теорії пізнання підходу до структурування наукового знання виділяються два структурні рівні: емпіричний і теоретичний. Крім того, в структурі наукового пізнання може бути виділено й інші структурні зрізи і відповідні одиниці, зокрема, за типом досліджень, за типом раціональності та ін.

Всі зазначені зрізи і відповідні структурні одиниці екстраполюються на структуру порівняльно-правового пізнання і знання як особливого різновиду наукового пізнання і знання взагалі, причому тут вони часто специфічно переломлюються. Це можна простежити на прикладі співвідношення «емпіричного» і «теоретичного» у структурі порівняльно-правового знання, або структурування порівняльно-правового знання залежно від застосовуваного виду порівняння та ін.

Говорячи про даний аспект структури порівняльно-правової науки в запропонованій мною схемі, тобто як про структуру наукового знання, слід ще мати на увазі, що в даному випадку всі структурні компоненти так чи інакше співвідносяться з іншими аспектами, оскільки будь-яке наукове пізнання охоплює як мінімум процес отримання знання, тобто діяльність суб'єкта, який пізнає, і результати цього процесу, цієї діяльності.

Розглядаючи останній — третій — аспект структури порівняльного правознавства, резонно говорити головним чином про дисциплінарний зріз («головним чином» тому, що є й інші зрізи), іншими словами, **про дисциплінарну структуру порівняльного правознавства**, при цьому маючи на увазі, що тут йдеться переважно про структуру науки, найбільш значущою структурною одиницею якої є *наукові дисципліни* як спеціалізовані сфери порівняльно-правового знання. Більше того, всі структурні одиниці наукового пізнання так чи інакше співвідносяться з науковою дисципліною, а такі структурні компоненти, як науковий напрям, науково-дослідницька сфера постають як фази розвитку наукової дисципліни; наукова дисципліна є таким феноменом, який охоплює не лише когнітивні, а й соціально-організаційні та соціально-комунікативні характеристики і процеси [18, с. 3, 5].

Наукові дисципліни як відносно стійкі структурні одиниці науки, як форми систематизації наукового знання та організації досліджень є результатом процесу диференціації наукового знання, яка завжди «була історично прогресивним явищем, адже знаменувала перехід до більш глибокого вивчення різних сторін дійсності» [19, с. 111]. З іншого боку, сама «інтеграція наук нині реалізується дедалі більше через їх диференціацію» [20, с. 77].

Тут, як видається, є необхідність чіткого розмежування наукової та навчальної дисципліни. Безсумнівно, як показує історія науки (у чому переконає нас також історія самої порівняльно-правової науки), організація дисциплінарної структури науки багато в чому обумовлена специфічними умовами функціонування знання в системі освіти, коли вона набуває форми навчальної дисципліни. Але не варто при цьому перебільшувати роль останньої; не можна дисциплінарну структуру науки пов'язати лише з навчальними дисциплінами, неприпустимо також і отождення наукової та навчальної дисциплін. зв'язку з цим не може беззастережно погодитися також з думкою про те, що дисциплінарно-організоване знання знаходить свій виклад лише в підручниках [18, с. 19]. У даному питанні ми солідарні з думкою про те, що навчальна дисципліна, хоча й базується на відповідній науці, може мати одну з нею назву, але це різні системи, кожна з яких має свою мету і свою будову. Навчальна дисципліна має призначення підготувати фахівців за відповідним профілем; вона нічого не вивчає, вивчається сама [21, с. 27]. Якщо мета науки — накопичення нових знань, то мета навчальної дисципліни — доведення до тих, хто навчається, вже здобутих наукою знань; за допомогою останньої засвоюється основний зміст відповідної науки, який на

даному етапі її розвитку вважається більш або менш істинним, і тому підручник не може і не повинен бути відображенням всієї науки.

Якщо предмет науки обумовлений реальністю досліджуваних явищ, то предмет навчальної дисципліни (умовність самого поняття «предмет навчальної дисципліни» очевидна!) залежить від цілей навчання і навчальних програм. Тому остання більш суб'єктивна і в цьому плані наукові дисципліни незамінні для побудови відповідних навчальних дисциплін; багато параметрів останньої обумовлюються специфікою першої, а не навпаки.

Отже, як показує наш аналіз, ототожнення наукової та навчальної дисциплін, особливо в питанні визначення їх *differentia specifica*, виявилось багато в чому пагубним для практики самих наукових досліджень. Тому в питанні визначення системи, як і багатьох інших параметрів наукової та навчальної дисциплін, необхідний диференційований підхід.

3. Дисциплінарна структура порівняльного правознавства. Порівняльне правознавство як зріз у всій архітектоніці правознавства

Виявлення дисциплінарної структури порівняльного правознавства, як і структури будь-якої науки, що вивчає певний системний об'єкт, має враховувати як об'єктивні характеристики системи, так і суб'єктивні цілі дослідника. Об'єктивна основа пов'язана з прагненням до всебічного вивчення предмета порівняльного правознавства як комплексної науки.

Іншим вихідним моментом при цьому є множинність і багаторівневість класифікації, тобто процедури, за допомогою якої здійснюється розчленування дисциплінарної організації порівняльно-правового знання, обумовлене наявністю в одному і тому ж системному об'єкті великої різноманітності реальних структур, ієрархічних рівнів, і можливістю різних дослідницьких цілей, причому класифікація ієрархічних систем допускає зміну вихідного критерію при переході з одного рівня системи на інший [12, с. 93–94].

Порівняльне правознавство — наука комплексна, а не комплекс наук. Комплексність його означає, що всебічне вивчення предмета можливе лише за умови залучення відповідного комплексу наукових дисциплін до його пізнання. Складність об'єкта порівняльного правознавства, який у своєму складі має значну кількість компонентів, підсистем, призводить до того, що він у порівняльному ракурсі вивчається не однією, а кількома науковими дисциплінами, науково-дослідницькими напрямками. Іншими словами, питання, які включаються до предмета порівняльного правознавства в цілому, складають основу предмета окремих порівняльно-правових наукових дисциплін і науково-дослідницьких напрямів. Таким чином, термін «порівняльне правознавство в цілому» охоплює всю матрицю порівняльно-правового знання, є збірним для всіх рівнів і галузей порівняльного правознавства.

Видається, що основним класифікаційним критерієм для виділення дисциплінарної структури порівняльно-правової науки виступає її *об'єктно-предметна заданість*. Порівняльне правознавство має вихід до всіх правових систем, які існують у світі, до всіх галузей права, до всіх правових явищ та ін. Усі правові явища можуть мати порівняльний вимір і в цьому сенсі входять до об'єкта порівняльного правознавства. Йому доводиться вивчати все, що входить до сфери правової науки — від цілих правових сімей до конкретних право-

вих норм, явищ. Явища ці надзвичайно різноманітні. Відповідно, по-перше, порівняльно-правова наука складається з низки самостійних галузей порівняльно-правового знання, тобто вона — наука багатогалузева, по-друге, порівняльне правознавство є, як і його об'єкт, зрізом правовим. Тому внутрішнє структурування порівняльного правознавства відтворює систему правознавства в цілому, і порівняльно-правові наукові дисципліни і науково-дослідницькі напрями є ніби перехрестям порівняльного правознавства та відповідних фундаментальних правових наук¹.

В основі поділу правознавства на окремі підсистеми лежать дві підстави: 1) об'єктивна — різноманітність і масштабність явищ, що складають об'єкт пізнання; 2) суб'єктивна — різні ракурси розгляду. Відповідно до першої підстави об'єктом наукового пізнання може бути право в цілому або його окремі частини (галузі права), а відповідно до другої може бути виділено загальнотеоретичний, історичний та формально-юридичний ракурси розгляду. Ці критерії, взяті в сукупності, дають змогу в якості фундаментальних виділяти три блоки науково-правових знань: 1) загальнотеоретичне правознавство; 2) історичне правознавство; 3) галузеве правознавство.

Оскільки, як уже зазначалося, внутрішнє структурування порівняльного правознавства відтворює систему правознавства в цілому, остільки в системі порівняльно-правової науки може бути виділено три блоки порівняльно-правового знання, три спеціалізовані його підсистеми: загальнотеоретичне порівняльне правознавство, історичне порівняльне правознавство і галузеве порівняльне правознавство.

В межах виділених трьох блоків — базових структурних одиниць порівняльно-правового наукового знання — можна виділити конкретні порівняльно-правові наукові дисципліни і науково-дослідницькі напрями на основі того ж класифікаційного критерію (об'єкт-предмет пізнання), а також додаткового набору ознак (масштабність об'єкта пізнання, рівень абстрактності (узагальненості) одержуваного знання, аспекти та рівні пізнання, мета дослідника та ін.), особливо в тих випадках, коли збігається об'єкт пізнання.

Так, науковою дисципліною в рамках загальнотеоретичного правознавства є «порівняльно-правова теорія»², а історичного правознавства — «порівняльна історія права». Галузеве ж порівняльне правознавство при цьому може бути представлене як сукупність галузевих порівняльно-правових наукових дисциплін (порівняльне конституційне право, порівняльне адміністративне право, порівняльне кримінальне право, порівняльне цивільне право, порівняльне сімейне право тощо). Об'єктом пізнання кожної складової такої сукупності в найзагальнішому вигляді виступають галузі права.

У рамках обговорюваного питання важливо також відзначити, що наукове пізнання є складною системою, що розвивається, в якій в міру еволюції постійно виникають нові рівні організації (дослідницькі напрями у структурі сформованих наук і на міждисциплінарних засадах). Прикладом наукового напрями

¹ Саме в цьому плані можна погодитися з Й. Колером, коли він казав: «Порівняльне правознавство — це продукт юридичних наук у їх сучасному стані» [цит. за: 22, с. 104].

² Залишаючи поки що на потім науково-теоретичне обґрунтування, у вигляді постановки питання, відзначаю можливість такої теорії. Але така думка не вважається поки що загальновизнаною в порівняльно-правовій епістемології, а тому й вимагає додаткової аргументації, що становить завдання окремого дослідження.

му, зокрема, в рамках загальнотеоретичного порівняльного правознавства є «філософсько-правова компаративістика», а в рамках порівняльного конституційного права — «порівняльне парламентське право», «порівняльне виборче право» та ін.

Проте, яким би не було структурування всередині порівняльно-правової науки, вона зберігає за собою властивість наукової цілісності всієї системи порівняльно-правового знання. В системі порівняльного правознавства структурні одиниці об'єднуються завдяки спільній предметно-методологічній заданості, єдності мети і функціональному призначенню. При цьому об'єднуючою засадою для складових порівняльно-правового знання є насамперед систематичне застосування порівняльно-правового підходу. Цілісність, комплексність, зв'язок компонента системи з цілим забезпечується, підтримується по лінії загальних теоретико-методологічних основ. Виведення будь-якої з цих наукових дисциплін з системи порівняльного правознавства, інакше кажучи, підсистеми з системи цілого, не тільки порушило б цілісність, завершеність порівняльно-правового знання, а й позбавило б відокремлений компонент теоретико-методологічного фундаменту. До того ж, поділ порівняльно-правового знання на окремі блоки й інші дрібніші компоненти не виключає їх перетину.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Glendon M. A., Gordon M. W., Osakwe Chr.* Comparative legal traditions: text, materials, and cases on the civil and common law traditions, with special reference to French, German, English, and European law. — 2nd ed. — St. Poul., Minn, 1994.
2. *Рабель Э.* Задачи и необходимость сравнительного правоведения. — Екатеринбург, 2000.
3. *Gutteridge H. C.* Comparative Law. An Introduction to the Comparative Method of Legal Study and Research. — Cambridge, 1946.
4. *Цвайгерт К., Кетц Х.* Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права : в 2 т. / пер. с нем. — Т. 1 : Основы. — М., 1998.
5. *Мартиненко П. Ф.* Порівняльне правознавство : онтологічний статус // Вісник Київського університету : суспільно-політичні науки. — 1990. — Вип. 3. — С. 106–118.
6. *Марченко М. Н.* Курс сравнительного правоведения. — М., 2002.
7. *Тихомиров Ю. А.* Курс сравнительного правоведения. — М., 1996.
8. *Осакве К.* Сравнительное правоведения в схемах: Общая и Особенная части : учеб.-практ. пособ. — 2-е изд., перераб. и доп. — М., 2002.
9. *Сталев Ж.* Сравнительный метод в социалистической правовой науке // Сравнительное правоведение : сб. ст. / сост., ред. и вступ. статья В. А. Туманова. — М., 1978. — С. 15–53.
10. *Лисенко О. М.* Порівняльне правознавство як наука та його місце в системі юридичних наук : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Київський національний університет. — К., 2001.
11. *Кохановский В. П.* Философия и методология науки. — Ростов н/Д, 1999.
12. *Ракитов А. И.* Историческое познание : системно-гносеологический подход. — М., 1982.
13. *Лешкевич Т. Г.* Философия науки : традиции и новации. — М., 2001.
14. *Ушаков Е. В.* Введение в философию и методологию науки : учебн. — М., 2005.
15. *Степин В. С.* Научное познание и ценности техногенной цивилизации // Вопросы философии. — 1989. — № 10. — С. 3–18.
16. *Степин В. С.* Теоретическое знание. — М., 2000.
17. *Ким В. В.* Семиотические аспекты системы научного познания : философско-методологический анализ. — Красноярск, 1987.
18. *Огурцов А. П.* Дисциплинарная структура науки. Ее генезис и обоснование : автореф. дисс. ... докт. филос. наук. — М., 1990.
19. *Чепиков М. Г.* Интеграция науки (Философский очерк). — 2-е изд., перераб. и доп. — М., 1981.
20. *Кедров Б. М.* О синтезе наук // Вопросы философии. — 1973. — № 3.
21. *Протасов В. Н.* Теория права и государства. Проблемы теории права и государства. — 2-е изд. — М., 2001.
22. *Константинеску Л.-Ж.* Развитие сравнительного правоведения // Очерки сравнительного права : сб. / отв. ред. В. А. Туманов. — М., 1981. — С. 104–152.

Дамірлі М. А. Система порівняльного правознавства як комплексної науки

Анотація. У статті розглядаються існуючі підходи до визначення системи порівняльного правознавства, дається їх критична оцінка; представлено авторське бачення формалізації системи порівняльно-правової науки. Особлива увага приділяється дисциплінарній структурі порівняльного правознавства, найбільш значущою одиницею якої є наукові дисципліни. При цьому автор обґрунтовує, що порівняльне правознавство є певним зрізом у всій архітектоніці правознавства, а порівняльно-правові наукові дисципліни є ніби перехрестям порівняльного правознавства та відповідних фундаментальних правових наук. Отже, виділяються три блоки порівняльно-правового знання, три спеціалізовані підсистеми порівняльного правознавства (загальнотеоретичне порівняльне правознавство, історичне порівняльне правознавство і галузеве порівняльне правознавство), кожна з яких складається з певних порівняльно-правових наукових дисциплін і науково-дослідницьких напрямів.

Ключові слова: порівняльне правознавство, система і структура порівняльного правознавства, дисциплінарна структура порівняльного правознавства, порівняльно-правові наукові дисципліни, порівняльно-правові наукові напрями, загальнотеоретичне порівняльне правознавство, порівняльно-правова теорія, історичне порівняльне правознавство, порівняльна історія права, порівняльно-правові галузеві наукові дисципліни, філософсько-правова компаративістика.

Дамирли М. А. Система сравнительного правоведения как комплексной науки

Аннотация. В статье рассматриваются существующие подходы к определению системы сравнительного правоведения, дается их критическая оценка, представляется авторское видение формализации системы сравнительно-правовой науки. Особое внимание уделяется дисциплинарной структуре сравнительного правоведения, наиболее значимой единицей которой являются научные дисциплины. При этом автор обосновывает, что сравнительное правоведение является определенным срезом во всей архитектонике правоведения, а сравнительно-правовые научные дисциплины являются как бы перекрестком сравнительного правоведения и соответствующих фундаментальных правовых наук. Следовательно, выделяются три блока сравнительно-правового знания, три специализированные подсистемы сравнительного правоведения (общетеоретическое сравнительное правоведение, историческое сравнительное правоведение и отраслевое сравнительное правоведение), каждая из которых состоит из определенных сравнительно-правовых научных дисциплин и научно-исследовательских направлений.

Ключевые слова: сравнительное правоведение, система и структура сравнительного правоведения, дисциплинарная структура сравнительного правоведения, сравнительно-правовые научные дисциплины, сравнительно-правовые научные направления, общетеоретическое сравнительное правоведение, сравнительно-правовая теория, историческое сравнительное правоведение, сравнительная история права, сравнительно-правовые отраслевые научные дисциплины, философско-правовая компаративистика.

Damirli M. System of Comparative Jurisprudence as Complex Science

Summary. In the article the existing approaches to the determination of the system of comparative jurisprudence are examined, a critical assessment of them is given; the author's vision of formalization of the system of comparative legal science is presented. The special attention is paid to the disciplinary structure of comparative jurisprudence, the most meaningful unit of which are scientific disciplines. The author grounds thus, that comparative jurisprudence comes as a certain slice in all architectonics of jurisprudence and comparative legal scientific disciplines presented as crossing of comparative jurisprudence and corresponding fundamental legal sciences. Consequently, three blocks of comparative legal knowledge, three specialized subsystems of comparative jurisprudence (general-theoretical comparative jurisprudence, historical comparative jurisprudence and branch comparative jurisprudence) are distinguished, each of that consists of certain comparative legal scientific disciplines and research directions.

Key words: comparative jurisprudence, system and structure of comparative jurisprudence, disciplinary structure of comparative jurisprudence, comparative legal scientific disciplines, comparative legal scientific directions, general-theoretic comparative jurisprudence, comparatively-legal theory, historical comparative jurisprudence, comparative history of law, comparative legal branch scientific disciplines, philosophical-legal comparativistics.